

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE

GÜNDEME DAİR-II :

RUSYA-ÇİN-İRAN EKSENİNDE ORTA ASYA

E - BÜLTEN

SÜMEYYA BUDAK
MİKAIL KOCAMAN
ATABERK ÜRET
BURÇİN TARCAN
MUSTAFA BURAK YILDIRIM

TEMMUZ - 2017 SAYI : 2

KBÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KULÜBÜ

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KULÜBÜ

E - BÜLTEN

2017 - TEMMUZ

SAYI : 2

HAZIRLAYAN

: YİĞİT OĞUZ

GRAFİK TASARIM - MİZANPAJ

: ÖMER FARUK ÇETİNKAYA

İÇERİK

: SÜMEYYA BUDAK

MİKAIL KOCAMAN

ATABERK ÜRET

BURÇİN TARCAN

MUSTAFA BURAK YILDIRIM

İÇERİKLER

KAZAKİSTAN	4
ÖZBEKİSTAN	7
RUS ÇİN EKSENİNDE ORTA ASYA'NIN KIRGIZİSTAN BOYUTU	12
ORTA ASYA VE TÜRKİYE	16
RUSYA-ÇİN VE RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	21

KAZAKİSTAN

SÜMEYYA BUDAK

Kazakistan, Orta Asya ve Doğu Avrupa'nın bağımsız devletlerinden biridir. 2.727.300 km² yüz ölçümü ile (Batı Avrupa'nın yüz ölçümü kadar) dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesidir. Müslüman ülkelerin ve Türk devletlerinin yüz ölçümü bakımından en büyüğüdür. Kuzeyde Rusya, güneyde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti bulunur. Ülkenin ayrıca Hazar Denizi ve Aral Gölü'ne kıyısı vardır. Kuzeyde Rusya, güneyde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti bulunur. Kazakça resmi dil olarak kullanılmaktadır. Ticari dil olarak Rusça kullanılmaktadır. Müslüman % 47 ,Rus Ortodoks % 44, Protestan % 2, Diğer % 7.Etnik grupların dağılımı şöyledir: Kazaklar %62,2, Ruslar:%25,6, Ukraynalılar: %2,9, Alman:%1,4, Özbek:%2,9, Tatar:%1,9, Uygur:%1,8. Ülkedeki tüm Türk halkları nüfusun %68,8'ine tekabül etmektedir. Kazakistan bir anayasal cumhuriyeti olup Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından beri ülkeyi yönetmekte olan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 4 Aralık 2005 tarihinde yılında gerçekleştirilmiş olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden galip çıkarak 7 yıllık yeni dönemine başlamıştır. Kazakistan Parlamentosu, Senato ve Meclis olmak üzere iki kattan oluşmaktadır. Meclis kanadının üye sayısı 77'dir. Meclis'in görev süresi 5 yıl, Senato'nun görev süresi ise 6 yıldır. Senato, her eyalet ve eski başkent Almatı'dan yerel temsili organlar tarafından seçilen ikişer senatörden meydana gelmektedir. 7 senatör ise Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından atanmaktadır. Bugün Kazakistan, zenginliğe geçiş trendinde en hızlı ülkelerden biri olup Bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllarda 500 dolar olan kişi başına milli gelir, bugün 10 bin doları aşmış durumdadır. Son yıllarda ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesi ve yabancı yatırımların artmasının halka yansımalarına bakıldığında ise, adil bir dağılımın olduğunu söylemek pek mümkün olmasa da fakirlik giderek azalmaktadır. Başkent'in bulunduğu ülkenin kuzeyi aynı zamanda sanayinin de yer aldığı bölge olduğu için, daha çok tarım sektöründe yoğunlaşan nüfusun yer aldığı güneye göre daha gelişmiştir. Geniş petrol yataklarının yanı sıra çeşitli maden ve metal kaynaklarına sahip olan ülke, tarım ve hayvancılıkta da büyük bir potansiyele sahiptir.

KAZAKİSTAN VE RUSYA İLİŞKİSİ

Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi bugün Rusya Federasyonu için Kafkaslar ve Orta Asya önemli bir jeopolitik bölgedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun Orta Asya bölgesinde en çok önem verdiği ülke Kazakistan olmuştur. Kazakistan 1991 yılı öncesinde "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak Sovyetler Birliği'ne bağlıydı. Çarlık döneminde uygulanan Ruslaştırma politikaları Orta Asya'da da uygulanmaya çalışılmış ve bu politika Orta Asya ve Kafkasya da bağımsızlık hareketlerini güçlendirmiştir. 1991 yılında tüm Kafkasya ve Orta Asya'yı saran bağımsızlık mücadeleleri Kazakistan' da da etkili olmuş ve birliğin dağılmasından sonra varlığını Kazakistan Cumhuriyeti olarak devam ettirmektedir. Kazakistan'ın Rusya ile 7.200 kilometreye uzanan bir sınıra sahip olması ve bağımsızlığını kazandığı bu yıllarda Kazakistan'ın nüfusunun yüzde 37'sinin Ruslardan oluşması, ister istemez Orta Asya'nın bu en büyük ve en zengin ülkesinin, Rusya'ya karşı daha dikkatli politika izlemesine neden olmuştur. Diğer taraftan Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev daha 1990'lı yılların başından itibaren çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış ve Moskova'ya "ayrıcılık" tanımayarak Rusya, ABD, Çin, İran, Türkiye gibi ülkelere karşı eşit mesafede durmuştur. Rusya'nın ekonomik sorunlarla boğuşması, hiç şüphesiz Kazakistan'a yatırım ve yardım yapmasına müsaade etmemiştir. ABD, Çin ve Türkiye bu bağlamda bir avantaj elde etmişlerdir. Rusya'nın uzay üssü Baykonur' un kirasını dahi ödeyememesinden dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler çıkmaza girmiştir. Nitekim dönemin Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin' in Kazakistan ziyareti sırasında (1997) Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, "Geçtiğimiz dört yıl boyunca Rusya hiçbir şey ödemedi... Bu iş böyle olmayacak" şeklinde bir açıklama yapmış ve Moskova, büyük önem verdiği bu üssü kaybetme noktasına gelmiştir. Uzun süren görüşmeler neticesinde bu sorun çözülsün de 20. yüzyılın son günlerinde Rusya-Kazakistan münasebetleri, genel olarak sıkıntılı bir dönem geçiriyordu. Ancak iki ülkenin jeopolitik konumları ve ilerideki bölümlerde ele alınacak olan birbirlerine duydukları ihtiyaç, Boris Yeltsin döneminde yaşanan bir takım sorunlara rağmen münasebetlerin tamamen kesilmesini engellemiş, Vladimir Putin döneminde ise bu münasebetler olumlu yönde değişerek bambaşka bir boyutta gelişmeye başlamıştır.

KAZAKİSTAN VE İRAN İLİŞKİSİ

İran, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan ile aynı yıl içinde resmî ilişkilerini başlatmış ve ABD'den sonra bu ülkede büyükelçiliğini kuran ilk ülkelerden biri olmuştur. İran, Kazakistan'ın sahip olduğu kuzey-güney ulaşım koridorundaki önemli konumu, doğalgaz ve petrol kaynakları, Rusya'nın güneye geçiş noktasında önemli bir mevkide yer alması ve Hazar Denizi üzerinden ortak sınırların paylaşılması gibi etkenlerle bu ülkeyle ilişkilerine önem vermektedir. Tahran yönetimi, Kazakistan'ın doğrudan açık denizlere ulaşımı olmamasını ve kendisinin güney koridorunda bu imkânlarla sahip olmasını, iki ülke arasında ulaşım konusunu stratejik işbirliği alanı olarak görmektedir. İran ve Kazakistan arasında ilişkilerin stratejik yapısı olmamakla birlikte İran, bu ülkenin bölgede sahip olduğu konumu ve özelliklerinden dolayı ikili ilişkilerine önem vermektedir. Ayrıca Kazakistan'ın Rusya ile özel ilişkileri İran açısından önemsenmekte ve bu ilişkiler, bölgesel ve uluslararası arenada Rusya ile özel ilişkilere sahip İran'ın Kazakistan ile ilişkilerine daha farklı bakmasına neden olmaktadır. Kazakistan'ın, geniş coğrafyasıyla, bölgesel iki büyük güç Rusya ve Çin ile sınırları yanında neredeyse tüm Orta Asya ülkeleriyle de ortak sınırlara sahip olması, Orta Asya'ya yönelik bölgesel güç olma politikaları yürüten İran açısından Kazakistan ile ilişkileri ayrı bir anlam kazanmaktadır. Kazakistan açısından da İran'ın sahip olduğu jeopolitik avantajlar, Afganistan'da yaşanan olumsuz durumun çözüme kavuşmasında Tahran'ın sahip olduğu önemli roller, Hazar Denizi üzerinden ortak sınırların paylaşımı gibi konular, iki ülke ilişkilerine bölgesel ve uluslararası bir boyut kazandırmaktadır. Kazakistan'ın dış politikasına egemen olan ekonomik bakış açısı, iki ülke arasında ilişkilerin de özellikle ekonomik eksenli gelişmesine neden olmuş ve ulaşım, enerji kaynaklarının nakli, karşılıklı ticari yatırımlar, Hazar Denizi'nde deniz taşımacılığı gibi alanlarda ikili ilişkiler geliştirilmiştir. İran'ın Orta Asya'ya yönelik politikalarında özel bir yere sahip olan İpek Yolu demiryolu hattı projesinin Çin'e bağlantı noktası olan Kazakistan, İran dış politikasında bu açıdan da önemli bir yere sahiptir. İki ülke arasında 90'lı yıllarda ekonomik ve ticari eksenle başlayan ilişkiler, her geçen yıl gelişim göstermiştir. Özellikle son yıllarda iki ülke arasında varılan anlaşmalarla günlük 75 bin varil Kazak petrolü, İran üzerinden dışa açılmaktadır. İran tarafından kurulmakta olan Neka-Tahran boru hattının 2015 yılında tamamlanmasıyla günlük 200 bin varil Kazak petrolü değişiminin yapılması planlanmaktadır. İran'ın Türkmenistan ve Kazakistan ile birlikte üç ülke arasında boru hattı yapımını içeren planları, ABD tarafından önlenmektedir. İran ve Kazakistan arasında Irak'ın da içinde yer alacağı yeni boru hattı projeleri de görülmektedir. Kazakistan, daha önceleri sahip olduğu Rusya üzerinden enerji nakil hatlarını, Bakü-Ceyhan, Afganistan-Pakistan, İran ve Çin gibi enerji nakil projeleriyle çeşitlendirmeye çalışmaktadır. İran ve Kazakistan arasında ekonomik, mali ve ticari ilişkiler, ilişkilerin başlangıç yıllarından bu yana Tahran'ın dışişleri aracılığıyla katıldığı iki ülke ortak ekonomik ilişkiler komisyonu aracılığıyla takip edilmektedir.⁴¹ İran ve Kazakistan arasında rejim farklılığı, Hazar Denizinin hukukî statüsü konusunda görüş farklılıkları ve dış politika paradigmalarının birbirinden ayrı olması, iki ülke arasında siyasî yakınlaşmaların sadece pragmatik, ekonomik ve ticari eksenli oluşmasına neden olmaktadır. İran, iki ülke ilişkilerine ortak tarih ve kültür bağlamında jeokültürel derinlik kazandırmak istese de uzun yıllar Rus kültür ve siyasetinin etkisinde kalan Kazakistan'da bu yaklaşımları derinlik kazanamamaktadır. Kazakistan'ın batılı ülkelerle ve özellikle de Rusya ile ilişkilerine verdiği önem, İran tarafından zaman zaman kaygıyla karşılanmaktadır. Kazakistan da İran ile ilişkilerinde, öncelikle Rusya ve ABD'yi karşısına almamak için oldukça temkinli tutum sergilemektedir.

KAZAKİSTAN VE ÇİN İLİŞKİSİ

Bağımsızlıktan sonra Kazakistan Çin için önemli bir ülke konumuna gelmiştir. Her şeyden önce Çin sahip olduğu nüfus ve gelişen ekonomisi nedeniyle Kazakistan için önemli bir pazardır. Özellikle Çin ekonomisinin gereksinim duyduğu enerjinin karşılanmasında Kazakistan potansiyel olarak en iyi konuma sahip ülkedir. Bu ekonomide Rusya'ya bağımlılığı aşılması ve alternatif enerji transferi yollarının oluşturulması noktasında da Kazakistan'a önemli açılımlar sağlayabilir. Çin kapalı bir rejime sahiptir ve demokratikleşme konusunda Kazakistan'la benzer çekinceleri vardır. Dolayısıyla Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi, Batılı ülkelerde olduğu gibi ülke içinde siyasal kurumlara yönelik bir değişim baskısını beraberinde getirmeyecektir. Benzer şekilde, ülkede bir Çin azınlığının bulunmaması, Rusya'nın etnik ve askeri baskısına benzer bir sorun doğurmaz. Son olarak, gelişen Çin ekonomisinin ürünleri, ithalatta Rusya'ya olan bağımlılığı uluslararası rekabete sürükleyerek dengelenmesi konusunda avantaj sağlayabilir. Bağımsızlıktan sonra gelişmeler iki ülke arasında ekonomik bir yakınlaşmanın yaşandığı göstermektedir. Kazakistan cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Mayıs 2004'te Çine yaptığı ziyaret sırasında iki ülke arasında imzalanan Petrol ve Doğalgaz işbirliği çerçevesi kapsamında ekonomik bir anlaşmanın yaşandığını göstermektedir. Kazakistan'ın Rusya güzergahında ki mevcut hatlar dışında hayata geçirebilir diye tek somut proje Aktau-Alashankau hattıdır. Projenin ilk aşaması 14 Kasım 2005 tarihinde tamamlandı. Bu projenin hayata geçirilmesi stratejik açıdan da önemli bir adımdır. Çin boru hattı kanalıyla Kazakistan açısından fiilen Rusya karşısında dengeleyici bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Çin Rusya'nın kontrolündeki ve ülkesine daha yakın bulunan Sibiryaya petrol ve doğalgazı yerine Kazakistan'a önceliyerek, konuya stratejik olarak yaklaştığını göstermiştir. Ağustos 2005'te Çin Kazakistan'ın en büyük ikinci yabancı Petrol üreticisi olan Kanada merkezli Petrol Kazakistan'ı

satın almak için 4,18 milyar dolar teklif de bulunduğunu açıkladı. Ancak yine de bu ilişkilerin Rusya'nın Kazakistan üzerindeki ekonomik, sosyal ve askeri nüfuzu ile karşılaştırıldığında oldukça zayıf kaldığının belirtilmesi gerekmektedir.

ÖZBEKİSTAN

MİKAİL KOCAMAN

Özbekistan, Orta Asya'nın alansal olarak üçüncü nüfus yönüyle en büyük ülkesidir. Yaklaşık 29 milyon kadar nüfusu vardır. Coğrafi olarak Orta Asya ülkeleri ile çevrelenmiş tek ülkedir. Konum itibariyle Türkistan'ın tam ortasında bulunmaktadır. Bu ülkenin komşularına baktığımızda Kuzey ve Batıda Kazakistan, Doğuda Kırgızistan ve Tacikistan ile Güneyde Afganistan ve Türkmenistan bulunmaktadır. Bilindiği üzere Buhara ve Semerkant şehirleri bu ülkededir. Tarih boyunca ilim ve kültür merkezi olmuştur. Hatta baskılara rağmen 1920'de Taşkent Üniversitesi kurulmuştur. Uzun yıllar Avrupa ile Çin arasındaki tarihi ipek yolu üzerinde önemli bir geçiş yolu konumuna sahip olmuştur.

Özbekistan'ın denize kıyısı bulunmamaktadır. Ancak en önemli gölü Aral Gölü'nün büyük bir kısmına sahip olmakla birlikte Amuderya ve Siriderya nehirleri, 600 tane irili ufaklı akarsu bulunmaktadır. Özbekistan, dünyanın üçüncü pamuk üreticisidir. Buna bağlı olarak Aral Gölü'nün kontrolsüz kullanımı, Özbekistan'ı ekolojik olarak zor duruma sokmaktadır. Pamuk, Özbekistan'a Sovyetler zamanında gelmiştir. Özbekistan, yeraltı kaynakları bakımından da çok zengindir. Gaz, altın ve uranyum gibi.

Özbekistan nüfusu itibariyle diğer çevre ülkelerden çok daha fazla nüfusa sahip olduğu için ve çevre ülkelerde ki Özbek vatandaşların varlığı, Özbekistan'ı çevresine nüfuz edebilecek diyebiliriz.

31 Ağustos 1991'de tarihinde ülke bağımsızlığına kavuşuyor. Bağımsızlığından ta ki 2016'da ölümüne kadar ülkenin başkanlığını Demokratik Halk Partisi ile birlikte İslam Kerimov üstlenmiştir. Şimdi ki devlet başkanı Şevket Merziyoyev'dir. Başkenti Taşkent'tir.

Özbekistan'ı, Rusya İran ve Çin ekseninde anlatmaya çalışacağız.

RUSYA İLE ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ

Sovyetler Birliği döneminden beri Özbekistan, diğer bölge ülkelerinden ayırt edici özellikleri ile öne çıkan bir ülkedir. Çünkü Özbeklerin belli bir ağırlığı bulunuyordu. Özerk bir polis gücü, müftülük yapısı, Sovyet ordusu içinde ayırt edici bir askeri güce sahip olmasıyla dikkat çekici olmuştur. Özellikle de Özbekistan da ki pamuk ekimi ile çeşitli yeraltı kaynakları Sovyetler açısından hep ayırt edici bir özelliği olmuştur.

Rusya için 90'ların ilk yıllarında Orta Asya'nın önemindeki göreceli azalma ve bu bölgede mevzilerini kaybetme süreci Özbekistan bağlamında da geçerli olmuştur. Fakat 1993'de Yakın Çevre Doktrini ile Rusya eski Sovyet mekanında etkinliğini sürdürme kararlılığını ilan edince, Özbekistan'a özel önem atfedilmeye ve Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi belgelerinde "Özbekistan'ın tarihi, dini, coğrafi, demografik ve ekonomik faktörler bakımından bölgenin en saygın ülkesi durumunda olduğu" görüşünü vurgulanmaya başlandı.

Rusya'nın Özbekistan konusunda ki tavrını etkileyen ve 90'ların ortalarından itibaren Özbekistan'ın önemi-

ni artıran diğer bir etken bölgesel enerji kaynaklarını kullanmak için Moskova'nın Orta Asya devletleri ile yeni anlaşmalar yapma çabaları olmuştur.

Özbekistan Orta Asya'nın eski kolonyal gücü Rusya Federasyonu ile ilişkileri önemli zorluklar ve dönemsel farklılıklar içermiştir. Özbekistan'ın dış politikasının esas amacı Rusya'nın Orta Asya da ki rolünü azaltmak olmuştur. Fakat Rusya ile geçmişten kaynaklanan ilişkileri yüzünden, Taşkent bu amacını gerçekleştirdiği sürece Moskova ile ilişkilerini kaybeder ve etnik, ekonomik ve güvenlik alanında ciddi sorunlar ortaya çıkarırdı. Uygulanacak dış politika da bu gerçekler göz önünde bulundurulmalıdır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, Özbekistan'ı ve diğer bölge ülkelerini düşünmeden ekonomide liberalleşme yoluna gitmiş ve Özbekistan'ı çok zor bir duruma sokmuştur. Gösteriler olmuş ve insanlar ölmüştür. Bu duruma hitaben Kerimov, Ruble bölgesinden çıkarak, 13 Kasım 1993'te kendi milli parasını tedavüle sokmuş, Nisan 1995'te Rusya'nın dışında kaldığı bölgesel örgüt olan Orta Asya Birliği'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

Özbekistan her fırsatta siyasi ve ekonomik olarak etkin olduğuna inandığı ve kendisini Rusya ile köklü bir entegrasyona itebilecek her türlü girişimden uzak durmaya çalışmıştır. Böylece Moskova'nın yeni entegrasyon kurumlarına katılmayı kabul etmemiş, BDT Gümrük İttifakı'na girmeyi reddetmiştir. Rus etkinliğinin açıkça ortaya çıktığı Avrasya Ekonomik Birliği'ne girmekten kaçınmıştır.

Özbekistan ekonomik olarak Rusya bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Örneğin, Rusya'dan 90'ların başında 5.5 milyon ton petrol alırken, 1996 yılında 8 milyon ton petrol üretmeyi başarmış ve Rusya'dan petrol alımını durdurmuştur.

Rusya'da Putin iktidarında Aralık 1999 ve Mayıs 2000 yıllarında Özbekistan'ı ziyaret etmiş ve ikili anlaşmalara imza atmıştır. Özbekistan'ın Rusya için önemini " Özbekistan Rusya'nın Orta Asya bölgesi ile uluslararası bağlantıları için destek noktası olabilir" ifadesi ile ortaya koyduğunu görüyoruz.

Özbekistan, Rusya etkisinden kurtulmaya çalışırken 90'ların sonuna doğru iki ülke arasında bölgesel güvenlik alanında işbirliğine gidiliyor. Bunun nedeni ise bölge de artan dini radikalizm tehdididir. İç çatışmanın yaşandığı Tacikistan ve Afganistan da önemli miktarda Özbek azınlık mevcuttu ve bu da Özbekistan'ı çatışmanın içine çekebilecek bir unsurdur. Bu bağlamda güvenlik alanında mevcut koşullarda bölgeye müdahale edebilecek tek büyük askeri güç olan Rusya ile güvenlik alanında işbirliğine ihtiyaç duyulmaktaydı. 30 Mayıs 1992'de Rusya ile Özbekistan arasında imzalanan anlaşmayla taraflar "Rusya ve Özbekistan topraklarının ortak stratejik askeri bölge oluşturması" konusunda uzlaşmaya varılmıştır.

Afganistan ve Tacikistan'dan gelebilecek tehdit için Rusya ile işbirliğine giden Özbekistan, BDT kurumunun askeri entegrasyonuna da karşı çıkmaktaydı. Bu arada Özbekistan Orta Asta devletleri içerisinde en güçlü ordu niteliği kazanan 70 bin kişilik askeri güç oluşturmuştur. Bu konu dada Rusya'ya olan bağımlılığını büyük oranda azaltmıştır diyebiliriz.

11 Eylül saldırısı, Özbekistan için bir fırsat olarak görünüyordu. Rusya ile güvenlik bağlılığından kurtulacak, Batıya yaklaşacak ve ABD ile işbirliği yapacaktır. Özbekistan bu işe pek hevesli görünmekteydi. Ancak Moskova, Washington ve Taşkent arasındaki ilişkilerinden rahatsızlık duyuyordu.

Genel olarak iki ülke ilişkilerini ele aldığımızda bağımsızlık sonrası Özbekistan'ın ekonomik, siyasi ve askeri olarak Rusya'dan uzak durmaya çalıştığını görüyoruz. Mecburi olarak askeri ittifaklardan da ilk fırsatta Rusya bağımlılığın kurtulmaya çalışan Özbekistan 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya'ya gelmiş olmasına sevinmiş olmalı ki, işbirliği içinde olup ABD'ye askeri üs açmıştır. Tabi bu durum tersine dönmüş üs kapanmıştır, şu an dada herhangi bir üs bulunmamaktadır.

İRAN İLE ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ

Suriye Devlet Başkanı olduktan sonra Hafız Esad mütevazılığı ve eğitimli oluşuyla ilk başlarda halk tarafından Beşar Esad'da yönetime ilk geldiğinde gerçekten de liberalleşmeye ve demokratikleşmeye yönelik bir politika izleyeceğinin sinyallerini veriyor ve "Şam Baharı" adı verilen bir sürecin yaşanmasına yol açıyor örneğin ekonomide belli bazı liberalleşme eğilimleri hayata geçiriyor yani liberal adımlar atıyor peki bu niçin önemli ? Şöyle ki eğer siz iktisaden insanları özgürleştiremezseniz o insanları siyaseten özgürleştirmeniz çok zor

hatta olası değil. Liberalleşme eğilimleri bu kadar katı ekonomik yapılar için son derece kilit önemde ve Beşar Esad'da göreve geldiği ilk yıllarda bu ekonomik liberalleşme politikalarını uygulayacak veya sembolik bir adım olarak rejim'in işkence hanesi olarak bilinen Mezze hapishanesini kapatacak bunu bizim ülkemizdeki Diyarbakır ceza evi olarakta düşünebilirsiniz. Buna ek olarak siyasi tutukluların çok ciddi bir kısmını yani 4/3'lük bir kısmını serbest bırakacak, sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanının genişletilmesine çalışılacak veya ifade özgürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalar başlatılacak, Kürtlerin belli bazı azınlık hakları, kültürel hakları tesis edilecek örneğin yayın yapma hakları veya kendi dilinde kurs açma hakları vs. Bunlar son derece önemli adımlar veya her şeyden önce internetin yaygınlaştırılmasıyla ilgili çalışmalar yapılacak yani Beşar Esad ilk yıllarında internetin bütün topluma yayılmasını sağlamaya çalışacak bu toplumu dışarıdan haberi olması anlamına geliyor çünkü daha önceki dönemde toplumun bilgi alma kaynağı sadece devlet televizyonları veya devletin büyük etkinliği altındaki özel televizyonlar iken şimdi artık devlet o bilgi alanındaki üstünlüğünü kaybetmiş olacak son derece önemli çünkü devletin kontrolünü zayıflatacak bir şey 2001 sonlarına doğru, oluşan reform dalgası büyük oranda tersine dönmüş ve demokratikleşme yönünde geri adımlar atılmaya başlanmıştır. Beşar Esad, ne kesin olarak reform karşıtı bir tutum sergilemektedir, ne de reformların olası bir rejim değişikliğine varacak bir değişime izin vermektedir. O zaman şu soru aklımıza gelebilir nasıl oldu da ilk görev yıllarında bu kadar liberal politikalar izleyeceğine dair görüntü çizen Beşar Esad belli bir zamandan sonra babasının izinden gitmeye başladı ?

Şimdi siz belki çok idealist bir düşünceyle birlikte batı ülkelerinde uygulanan demokrasiyi alıp Suriye'de uygulamaya çalıştınız işte o zaman bu tür ülkelerde kan gövdeyi götürebilir çünkü siyasetin başka türlü anlaşılır tarzı yok yani siyaset hep insanların fiziki güçleri ve insan öldürmeleri üzerine kurulu bir olgu ne kadar fazla insan öldürebilirsene ne kadar fazla fiziki gücü ortaya koyabilirsiniz o kadar fazla sesiniz duyulur Ortadoğu'nun bir gerçekliği bu eğer siz gidip Suriye'de belli bazı taleplerde bulunacaksanız ve bunların karşılık bulmasını istiyorsanız ortaya güç koymanız gerekli, silahlı güç ortaya koymanız gerekli siyasetin başka türlü yapıma mantığı yok hep güçlüler arasında olan bir olgu Ortadoğu da ve Suriye'de.

Veya yapılan bu reformlardan geriye dönülmesindeki bir diğer önemli neden Beşar Esad'ın çevresindeki bütün kadrolar babasının bıraktığı kadrolar yani nasıl olabilirde onlarla bu süreci yürütebilir çünkü bunların çoğu eğitimsiz taşralı insanlar Suriye'nin bürokratları öyle dünyayı tanıyan insanlar değiller nasıl yürütülebilir ki reform hareketleri bu insanlarla.

Diğer yönden Kürtlere haklar veriliyor ama onlar daha fazlasını istiyor çünkü insanlar uzunca bir süre geleneksel olarak özerk kalmışlar ve şuan ki Rajova dediğimiz Kuzey Suriye bölgesindeki eylemlerinden de anladığımız kadarıyla o dönemlerden başlayarak net bir şekilde özerkleşme yani buldukları yerde özerkliklerini yasal hale getirmek gibi niyetleri var o zaman sizin verdiğiniz kültürel haklar yeterli olmayabilir daha fazlasını talep edebilirler işte bu gibi nedenler Beşar Esad'ın babasının uyguladığı sert güvenlik politikalarına dönüşte etkili olmuştur.

Dış unsurlara gelelim 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırılarından sonra, ABD değişen güvenlik algılamasını tanımlarken, "bölgesel kaynaklı küresel teröre ve kitle imha silahlarına sahip serseri devletler" arasında Suriye'yi de saymıştır ayrıca ABD, Suriye'yi kimyasal silah üretmekle, terörist grupları barındırmakla ve 2003'te gerçekleştirdiği Irak operasyonunda Irak'taki direnişçilere destek vermekle suçlamıştır. 2003 yılında Irak işgal edilince bütün dünya kamuoyunda şu düşünce ortaya çıkmaya başladı ABD yakında Suriye'ye de girebilir ayrıca Irak'tan Suriye'ye gelen yaklaşık 3 milyon Iraklı mülteci var bu insanların yarattığı sıkıntılar var bunların hepsi Esad'ın ülke içerisinde otoriterleşmesine neden olmuştur çünkü siz içerde güçlü olamazsanız dışarıya karşı asla güçlü gözükemezsiniz.

ABD aynı zamanda Suriye'ye demokratikleşme, insan hakları, ekonomik liberalleşme ve etnik azınlıkların korunması gibi konuları öne sürerek reform konusunda baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu baskılar, Suriye'deki muhalif güçleri harekete geçirmiştir içerden ve dışarıdan gelen reformların genişletilmesi isteği artan baskılar karşısında Beşar Esad yönetimi, bir taraftan reform sürecini devam ettirerek baskıları asgari düzeyde tutmaya çalışmış, diğer taraftan rejimi rahatlatmak üzere dış politikada yeni arayışlara yönelmiştir. Bu çerçevede AB ile yakınlaşma siyasetinin önemi Suriye açısından son zamanlarda artmıştır.

Otoriterleşmenin önemli diğer bir sebebi ise Lübnan'daki gelişmelerdir 14 Şubat 2005'te, Lübnan muhalefet lideri ve eski başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucunda öldürülmesi, tüm şüpheleri Suriye'ye yönelmiştir. Bu olay sonrasında ABD ve Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi nezdinde Suriye'ye Lübnan'daki askeri birliklerinin geri çekilmesi yönünde yapmış oldukları baskı sonucunda, Suriye askeri birliklerini geri

çekmiştir. Ayrıca, siyasi reformlar yönünde yapılan değişikliklerin kapsamının, Hariri suikastı sonrasında, ABD ve öteki dış baskılar sonucunda genişletilmesi dikkat çekicidir.

ÇİN İLE ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ

Çin, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan yeni uluslararası düzen içinde yeni bağımsızlığına kavuşan Orta Asya bölgelerine ve bölgelerin enerji kaynaklarına sahip olması bu bölgelere yönelik ilgisine artırmıştır. Dünya'nın en büyük ekonomilerinden birine dönüşmüş, enerji ihtiyacı ve enerjide dışa bağımlılığı giderek artmış, güvenlik sorunları yaşamaya başlamıştır.

Orta Asya ülkeleri, Rus etkisini kırmak, uluslararası topluma daha fazla uyum sağlamak, batılı ve diğer ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkileri artırmak istemektedir. Bu durumda Çin iyi bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.

Çin için Özbekistan, doğal zenginliklerinin yanında güvenliği açısından da önem taşımaktadır. Köktenci hareketlerin topraklarına sızmasından ciddi kaygı duymaktadır. Bu nedenle İslam Kerimov rejimini destekleyerek hem bölücü unsurlara karşı bölgesel işbirliğini artırmaya hem de petrol ithalatını güvence altına almaya çalışmaktadır. Ayrıca bölge üzerinde nüfuz ve kontrol sahibi olmanın yolu askeri güçten değil, yabancı yatırımlar ve teknoloji sağlamaktan geçmektedir. Bu bağlamda Çin'in iktisadi gücünün artmaya devam etmesiyle Orta Asya üzerinde etkisi artacaktır. Özbekistan'ın Şangay İşbirliği Örgütü'ne kabul edilmesinde Çin'in istekli davranmasının temel nedeni bu düşüncedir.

Orta Asya da enerji dediğimizde aklımıza Çin gelmelidir. Çünkü Çin'in enerjiye olan ihtiyacı her geçen yıl artmaktadır. Pekin bölgesindeki faaliyetlerini artırarak enerji için boru hattı inşaa etmeye hızla devam etmektedir. Bu durum Rusya'nın bölgede ki tekeline son vermiştir. Hatta Nisan 2011'de Çin ile Özbekistan arasında imzalanan anlaşmayla Rusya'nın bölgedeki enerji çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit oluştu diyebiliriz.

Büyük bir ekonomik potansiyele sahip olan Çin'in Orta Asya enerji sektörüne yaptığı yatırımlar, Özbekistan'ında içinde bulunduğu Orta Asya ülkelerinin zayıf ekonomisine çok önemli destek sağladığı açıktır. Özellikle 2009 yılında Çin-Orta Asya boru hattının yürürlüğe girmesiyle burada ki ülkeler enerji sektöründe Çin'in egemenliği artmaya başlamıştır. Bugün ise Orta Asya'daki büyük enerji şirketlerinin hisselerinin büyük çoğunluğu Çin'in elindedir. Çin'in artan nüfuzu Rus tekelinin sarsılması, Rusya ile Çin arasındaki rekabet ve işbirliği tartışmasının ana konularından olmuştur.

ÖZBEKİSTAN VE ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Bildiğimiz üzere ŞİÖ 1996'da beş ülke (Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan) ile birlikte Çin'in girişimleriyle kuruluyor ve faaliyetlerine başlıyor. Örgütün amacı güvenlik, ekonomik ve kültürel işbirliğidir. Çin'in bu örgütü ortaya koymasının sebebi SSCB dağıldıktan sonra köktenci hareketlerin, sınır uyuşmazlıklarının ve enerjiye doymayan Çin'in Rusya ile karşı karşıya gelmek istememesi ve daha çok ekonomik faaliyetlerdir.

ABD'nin buyurgan tavrına karşılık, Rusya'nın Sovyet tarihinden güç alarak bölgeyle etkin ve müdahaleci oluşu, bölge ülkelerinin iç işlerine müdahale etmeyen Çin için avantaj sağlamıştır.

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi saldırısı sonrasında olan olaylarda ABD, Afganistan'ı işgal ediyor. Bu durumda Rusya ve Çin, Orta Asya'nın tam ortasında bulunan Özbekistan'ı ABD eksenine kaymasını engellemek için ve işbirliği adına Şangay İşbirliği Örgütü'ne dahil ediyor.

KAYNAKÇA

Dr. Kaan DİLEK-İran'ın Orta Asya Politikaları

Doç.Dr. Erkin EKREM-Çin'in Orta Asya Politikaları

Timuçin KODAMAN, Haktan BİRSEL- Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası

Hasan DURAN-Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası

Selçuk ÇOLAKOĞLU-Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin

RUS ÇİN EKSENİNDE ORTA ASYA'NIN KIRGIZİSTAN BOYUTU

ATABERK ÜRET

KIRGIZİSTAN

Kirgizistan'dan kısaca bahsetmek gerekirse; resmî adı Kirgiz Cumhuriyeti olan, 1991 yılında Sovyetlerden bağımsızlığını kazanmış bir Orta Asya ülkesidir. Başkenti Bişkek'tir. Çin'le, Kazakistan'la, Özbekistan'la ve Tacikistan'la ortak sınırı vardır. Kirgizistan'ın Komşu olduğu ülkelerden Özbekistan ve Tacikistan ile sınır problemi bulunmaktadır. Kirgizistan Sınır problemi konusunda 90'lı yılların sonuna kadar Çin halk cumhuriyetiyle de aynı sıkıntıları yaşamıştır ancak 90'lı yılların sonunda bu problem iki tarafın da rızasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Bahsedilen bu bilgiler Kirgizistan'ın dıştan genel kısa bir görünümüdür.

Kirgizistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar ülke içindeki durumuna baktığımızda ise birçok hadise yaşadığını görüyoruz bunların en önemlisi bir halk devrimi olan lale devrimidir. Peki lale devrimi nedir? Lale devrimini ve etkilerini inceleyecek olursak ilk bakmamız gereken nokta Kirgizistan'ın bağımsızlık yılları olur.

Kirgizistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış ve serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Bu geçişle birlikte ciddi ekonomik sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlardan, Artan işsizlik ve enflasyon gibi sorunlar ülkede yoksulluğun ve açlığın ortaya çıkmasına sebep olmuş ve buda halkın yönetime karşı olan hoşnutsuzluğunu arttırmıştır.

Takvimler 2005 yılı mart ayını gösterdiğinde Kirgizistan da parlamento seçimlerine oldu. Halk seçim sonuçları sonrasında seçimlere hile karıştığı iddiası ile sokaklara döküldü. Kirgiz halkının içindeki var olan hoşnutsuzluk gün yüzüne çıktı ve lale devrimi gerçekleşti. Bura da Görmemiz gereken en önemli nokta lale devrimiyle Kirgizistan da değişimin ilk adımları atılmış olmasıdır. Evet ilk adım diyorum çünkü ilerleyen sürece baktığımızda 2006 Mayıs ayında halk anayasa reformu ve yolsuzlukla daha fazla mücadele talebi ile yine sokaklara çıkıp kitlesel protestolar düzenlemiştir. 2010 yılı mart ayında ise muhalefet lale devrimi yıl dönümünde devlet başkanı kurmanbek bakiyev in istifası talebiyle mücadeleye başlayacaklarını açıklamışlardır. Daha sonra aynı yıl içinde nisan ayının 6 sını da hükümet karşıtı protestolar başlamış ve kısa sürede gösteriler iç savaş boyutuna ulaşmıştır. Bu süreçten kısaca bahsetmek gerekirse Talas şehrinde 5 bin protestocu bölge valisini rehin almış, 7 Nisan'a geldiğine gösteriler başkente taşınmış, sıkı yönetim ilan edilmiş, buna karşın bazı bölgelerde protestocular yönetimi ele geçirmiştir. ve sonunda nihai sonuca ulaşılmış protestocular hükümeti ele geçirerek yeni bir anayasa oluşturmuşlar ve parlamenter sisteme geçmişlerdir. Günümüzde ise Kirgizistan hala parlamenter sistemle yönetilmektedir.

KIRGIZİSTAN İLE RUSYA ARASINDAKİ İLİŞKİ

1991 yılında SSCB'nin kendisine özgü ekonomik yapısında meydana gelen tıkanmanın ve buna benzer birçok çıkmazın yaşanmasıyla SSCB resmen dağılmıştır. SSCB içinde Özerk Cumhuriyet şeklinde 70 sene varlığını sürdürmüş olan Kırgızistan'da sonunda bağımsızlığını elde etmiştir. Ancak ne var ki Kırgızistan'ın bağımsızlık tecrübesi çok acılı olmuştur. Çünkü Ruslar Sovyet birliği içinde öyle bir sistem kurmuştur ki Moskova hariç bu birlikteki bütün devletler her konuda birbirine bağımlı ve olmazsa olmaz hale gelmiştir. Mesela Demir Kırgızistan'dan çıkarılırken enerji Ukrayna dan sağlanıyordu. Rusların bunu düşünmesinin nedeni SSCB'nin dağılmasını önlemektir. Yarın bir gün Kırgızlar sistemden ayrılmak istediklerinde enerjisiz kalacaklardı ve ne yazık ki, öylede oldu. bu birinci nedenimizdi. İkinci olumsuz nedenimiz ise Moskova'dan gelen mali yardımın kesilmiş olmasıdır. Bu vaziyetin ortaya çıkması Kırgızistan'da ciddi ekonomik sorunlara yol açmıştır. Ekonomik kaynakların noksan olması ve önemli enerji kaynakları konusunda diğer devletlere bağımlı olunması Kırgızistan'ı zayıf ve tahrike açık bir ülke durumuna getirmiştir. Kırgızlar için bu olumsuz havadan çıkmanın tek yolu vardı. Oda Eski kader ortağıyla birlikte olmaktı ve mecbur öylede oldu. Kırgızistan Rusya ile ekonomik işbirliği alanında daha yakın ilişkiler kurma kararı aldı. 21 Temmuz 1991 'de iki devlet arasında egemenliğe saygı ve benzeri konularını içeren yani Devletlerarası İlişkilerin Temeline dair olan bir Anlaşma imzalanmıştır. Ardından Haziran 1992 tarihinde Kırgızistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında Karşılıklı Yardım, Dayanışma ve Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasında askeri alanda ilk adımlar atılmış ve Rusya Kırgızistan da bir askeri üs açmıştır. Bu üssün özelliği, Rusya'nın Orta Asya'daki tek askeri hava üssü olması ve Rusya'nın ilk defa kendi sınırları haricinde bir askeri üs açmış olmasıdır. Yani buradan da anlayabileceğimiz üzere Rus Kırgız ilişkisi her alanda artış içindedir. Bunun nedeni daha öncede bahsettiğimiz gibi hem Kırgızistan'ın ekonomik askeri ihtiyacının olması hem de Rusya'nın Kırgızistan üzerinde ekonomik ve askeri çıkarlarının olmasıdır ve Yakın geçmişte tanıklık ettiğimiz olaylar bize bu ikili arasındaki ilişkinin uzun soluklu olacağını işaretini vermektedir. Buna örnek vermek gerekirse, Kırgızistan'daki ABD ve RUS askeri üslerinin şuan ki durumu örnek verilebilir. 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırısı sonrasında Kırgızistan NATO'nun Afganistan askeri operasyonlarını desteklemek amacıyla kendi ülkesinde ABD'nin askeri üs kurmasına izin vermişti. Ancak tarih 11 Temmuz 2014 olduğunda Kırgızistan ülkesindeki ABD askeri üssünü kapattırıştır. Ne gariptir ki ülkesindeki RUS askeri üssüne ise dokunmamış ve hala Kırgızistan da varlığını sürdürmesine izin vermiştir.

KIRGIZİSTAN İLE ÇİN ARASINDAKİ İLİŞKİ

1991 yılında SSCB'nin himayesinden kurtularak bağımsızlığını kazanan Kırgızistan bölgede korunmasız duruma düşmüş ve egemen bir devlet olarak Çin halk cumhuriyetiyle de ilk defa komşu olmuştur. Daha öncede belirttiğimiz üzere yeni bağımsızlığını kazanmış olan Kırgızistan'ın her konuda büyük eksiklikleri vardı ve bunları gidermek için Rusya ile yakınlaştığı gibi dünya çapında yükselen bir güç niteliği kazanan Çin ile de ilişkilerini ilerletmeyi ihmal etmedi. Ayrıca bahsi geçen ülke ile Kırgızistan'ın sınır komşusu olması da ilişkilerin ilerletilmesinde büyük etkiye sahiptir. Çünkü komşuluk demek, bir ülkenin başka ülkelere etkide bulunabilmesinde köprü demektir. Bu yüzden Çin'in ve Kırgızistan'ın birbirine karşı yürüttükleri dış politika, dostluk ve iyi komşuluk esaslarına dayanarak aralarındaki sorunların giderilmesini ve değişik alanlarda işbirliği faaliyetlerinin gelişmesini amaçlamaktadır. Amaçlananların gerçekleştirilmesi için İlk somut adım çok gecikmeden gelmiştir. 26 nisan 1996 da Çin halk cumhuriyeti girişimleriyle Şanghay'da Kırgızistan, Rusya, Kazakistan, ve Tacikistan'ın katılımıyla Şanghay beşlisi kuruldu. Bu teşkilatın kurulma amacı; güvenlik, ekonomi ve kültürel alanlarda, beraber hareket etme olarak belirtildi. İki ülke arasında iş birliğinin devamına başka bir örnek vermek gerekirse; Kırgızistan ile Çin'in SSCB döneminden kalan sınır sorunlarını çözüme kavuşturmaları örnek verilebilir. 1996 yılın da Kırgız-Çin

Devlet Sınırı Antlaşması ve 1997'de Sınır Bölgelerinde Silahlı Kuvvetlerin Karşılıklı Olarak Azaltılması Antlaşması imzalanarak iki devlet arasındaki sınır sorunu çözülmüştür. Zamanı biraz daha ilerletirsek eğer yine karşımıza iyi ilişkilerin bir başka örneği çıkacaktır. Söz ettiğimiz tarih 1999'dur.1999 yılında Kırgızistan'ın güneyinde Özbekistan'dan Tacikistan'a geçmek isteyen terörist gruplarla Kırgız ordusu arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Bu olayların sonucunda, Çin halk cumhuriyeti aynı sıkıntıları kendi sınırları içindeki Sincan-Uygur özerk bölgesinde de yaşadığını iddia ederek Kırgız yönetimine acilen askeri malzeme yardımları yapmış ve bu konuda işbirliği yürütmeyi önermiştir. Görüldüğü üzere Çin Burada hem kendi çıkarını hem de komşunun çıkarlarını gözetmiştir yani her şey, iki ülke arasında daha önce belirlenmiş olan politikaya uygun gitmiştir.

Buraya kadar Çin ile Kırgızistan arasındaki antlaşmalardan ve yardımlardan bahsettim ve Çin açısından Kırgızistan'ın niçin önemli olduğunu sizlere anlatmaya çalıştım Ancak buraya kadar anlattıklarım yapbozun tamamını görmemize yetmez. O yüzden dikkatinizi şimdi söyleyeceğim yıla çekmek istiyorum. yıl 2013, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping, Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada "bir kuşak bir yol" projesini hayata geçirmekten bahsetti. Peki nedir bu bir kuşak bir yol projesi, neyi hayata geçirmeyi planlıyorlar? İşte İlk önce Bunu bilmeliyiz. Bahsi geçen bu proje eski İpek yolunun yeni yorumu olarak nitelendirilmektedir ve bu proje Biri deniz biri kara olmak üzere iki ticaret rotası ile orta Asya'yı, orta doğu'yu, Hindistan'ı, Avrupa'yı, Rusya'yı ve Afrika'yı Çin'e bağlamayı amaçlamaktadır. Çin bu planını çoktan devreye soktu. Şuan o bölgede gündem de olan konulardan bir tanesi projenin bir alt ayağı olan "Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu Projesi"dir. Kırgızistan için büyük önem taşıyan ve 2018'de tamamlanması beklenen bu demiryolu ağı projesi Çin ve Orta Asya'yı birbirine bağlayacak. Dediklerimizi toparlayacak olursak Çin enerji ve benzeri başka ihtiyaçlarını karşılamak için dünyaya yayılmak istiyor ve Kırgızistan bu planın bir parçası.

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

1990'lı yılların başında Çin, sınır güvenliğini sağlamak, büyüyen enerji ihtiyacını karşılamak ve soğuk savaş sonrasında oluşan stratejik ortamı kendi lehine çevirmek için Şanghay beşlisi örgütünü doğuracak girişimlerde bulunmuş ve bölgeden de olumlu geri dönüşler almıştır. 1996 yılında da Çin Halk Cumhuriyeti harekete geçmiş Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile beraber Şanghay Beşlisini kurmuştur. 2001 yılında örgütün ismi başka devletlerinde katılmasıyla Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir. Söylenildiği kadarıyla Örgütün amaçları üye ülkeler arasında güvenin artırılması, kültürel ve ekonomik işbirliği, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve benzeri konuları kapsamaktadır. Bunların haricinde belirtmemiz gereken önemli bilgi ise, Örgütü Amerika Birleşik Devletleri ve Batı bloğunun karşısındaki ikinci blok güç olarak gören uzmanların sayısının her geçen gün artmakta olmasıdır. Bazı düşünürler örgütü, Soğuk Savaş sürecinde NATO'ya karşı kurulan Varşova Paktı'na benzetmektedir.

Örgütün önemli noktaları;

- 1-Örgüt, 300 milyon metrekare toprağı kapsamaktadır ve Asya kıtasının neredeyse tamamına yayılmış vaziyettedir.
- 2-Sahip olduğu nüfusla dünya nüfusunun dörtte birini teşkil etmektedir.
- 3-Örgüt dünyanın en büyük ekonomik gücü olan Çin ve dünyanın en önemli enerji sağlayıcı ülkelerinden olan Rusya'nın dengesi altında gelişen bir yapıya sahiptir.
- 4- Örgütün başını çeken Çin ve Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisini elinde bulundurmaktadır.
- 5- Örgütte dünyanın stratejik nükleer silahlarına sahip olan ülkeler bulunmaktadır.
- 6-Örgüt dünyanın en büyük ordusuna sahiptir.

SONUÇ

Kırgızistan bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren ülkesinde ve bölgede değişim arayışı içine girmiştir. Ülke içindeki değişim çok zor ve kanlı olmasına rağmen halk tarafından iki kez sağlanmıştır. Gerçekleştirilen bu değişimin etkileri günümüzde de hala sürmektedir. Maalesef aynı başarıyı Kırgızistan'ın ülke dışında da sağlayabildiğini söyleyemeyiz. Egemenliğini korumak amacıyla bazen bölgenin standart politikalarından sıyrılıp dünyaya açılmayı denese de bölgenin aktörlerinin etkisini kıramamıştır. Bunun nedeni ülkenin jeostratejik konumu ve sahip olduğu demokrasi anlayışı gibi pek çok sebebin var olmasıdır. Bu etkenler Kırgızistan'ı bölgedeki aynı statüdeki diğer devletlerden farklılaştırmıştır. Kırgızistan'ın sahip olduğu bu farklılıklar ise bölgedeki büyük devletlerin Kırgızistan'ı gözden çıkaramamalarına ve pek çok konuda Kırgızistan'ı planlarına dâhil etmelerine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

<http://politikakademi.org/2013/05/sanghay-isbirligi-orgutu-sio/> <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2010/04/09/4008/kirgizistan-devrim-bitti-mi>

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357740>

http://www.tasam.org/tr/TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis

<http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimi/>

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2012/03/28/6545/dar-alanda-buyuk-pazarlik-kirgizistan-da-abd-ile-rusyanin-us-mucadelesi>

<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi2/329-340.pdf>

<http://ulusaltezmerkezi.com/bagimsizlik-sonrasi-kirgizistan-rusya-iliskileri-the-relationship-between/28/>

ORTA ASYA VE TÜRKİYE

BURÇİN HAFİZE TARCAN

1. SSCB DÖNEMİ VE TÜRKİYE

II.Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den boğazların statüsünü değiştirme konusunda bir talebi vardı. Türkiye bu talebi kabul etmeyeceğini söylediğinde ise artık Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına hedef olmuştu. 1945'lerin ortalarında ise SSCB yönetimi Kars ve Ardahan'ı istedi. Türkiye'de bu yayılmacı politika karşısında dengeyi sağlayabilmek amacıyla, II.Dünya Savaşı'nda Batı tarafında yer aldı. Bilgi, görüş ve eleştirilerinize sunulan bu çalışma, bölgesel bir kriz olarak başlayıp sonrasında giderek küresel bir kimlik kazanan Suriye iç savaşını farklı bir perspektiften görmeye yardımcı olacaktır.

2.SSCB'NİN DAĞILMASININ ARDINDAN TÜRKİYE VE ORTA ASYA

Çalışmanın genel içeriğini Suriye'de yaşanan olayların açıklanmayan nedenlerinden birisi olarak düşünüs-SCB'nin dağılması ile birlikte ise Türkiye güvenlik açısından rahatlamış ve Rus baskısı azalmaya başlamıştı. Gorbaçov sonrasında iktidara gelen Batı yanlısı reformcular, genel olarak Batı dünyası ve Batı değerlerine daha yakın bir çizgi izleme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bunun bir yansıması olarak da, Türkiye'ye yönelik daha pozitif bir bakış açısı benimsemişlerdir. Nitekim bu grup, 1992 yılında Türkiye ile bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamakta tereddüt etmemiştir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri üzerinde nüfuz kurma çabalarının Rusya'yı rahatsız etmesidir (YILMAZ, 2010:29). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türkiye bağımsızlığına kavuşan bu yeni devletler ile ilişkilerini ilerletme çabasına girdi. 1990'lı yılların başlarından itibaren Türk politikacılar hiç çekinmeden "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası" kavramını ifade ediyorlardı.

Türkiye kendisinin laik ve demokratik olan yapısıyla Sovyetler Birliği'nin ardından kalan yeni cumhuriyetlere örnek olmaya çalışmış ve Türk şemsiyesi altında tüm devletleri toplama girişimlerinde bulunmuştu. ABD ve Batılı devletler de Türkiye'nin bu girişimlerine destek vermişlerdir. Batılı ülkeler açısından Türkiye bölge için bir rol model ülke olarak görülüyordu. Batılı devletlerden ve ABD'den gelen bu destek zamanla azalmaya başladı. Çünkü bağımsızlıklarını yeni kazanmış Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri Türkiye'nin egemenliği altına girmek istememiş ve Türkiye'nin bu ağabeylik rolü üstlenmesini kabullenmemişlerdir. Bu sebeple de Türkiye ile belli bir mesafede kalmayı tercih etmişlerdir. Sadece Ebulfez Elçibey döneminde Azerbaycan böyle bir yakınlaşmaya sıcak bakmıştır. Yine de Rusya'nın korktuğu gibi bir Türk Birliği gerçekleşmemiştir.

Bağımsızlığına yeni kavuşan Orta Asya ülkelerinin bu dönemde temel ihtiyacı, mümkün olan her türlü yardımı sağlayabilmek ve ülkelere doğrudan yabancı yatırımcılarını alabilmek idi. Türkiye'de burada etnik bağları nedeniyle önemli bir konuma sahiptir.

Türkiye'nin bölgedeki dış politikası siyasi nüfuz elde etme arayışından giderek ekonomik işbirliğini geliştirme eksenine kaymış, Türkiye bölgede kendini Rusya'nın yerine geçebilecek "yeni bir büyük ağabey" olmayacağını anlayıp, bölge ülkelerinin yeniden yapılanmaları ve kalkınmaları için ekonomik işbirliği alanları yaratan bir yumuşak güç (soft power) olarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu politika değişimin önemli bir ayağı Türkiye'de TİKA'nın kurulmasıdır (Denizhan, 2010:18). Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında Orta Asya'da kurulan devletlerde yaşayanlar için sosyal ve kültürel alanda yardımların yapılması ve organize edilmesi amacıyla kurulmuştur. 1992-2002 döneminde ortalama 256 proje, 2006-2007 yıllarında 1278 proje, 2013 yılında da 404 proje gerçekleştirilmiştir.

Politika değişiminin diğer bir adımı ise; Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında 1993 yılında kurulan "Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi"nin (TÜRKSOY) kurulmasıdır.

Ayrıca Türkiye'nin öncülük ettiği Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, katılımcı ülkeler arasındaki ilişkileri en üst seviyeye taşıma amacıyla 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu zirveye Türkiye adına dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal, Azerbaycan adına dönemin cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, Kazakistan adına dönemin cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan adına döne-

min cumhurbaşkanı Aksar Akayev, Özbekistan adına dönemin cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan adına dönemin cumhurbaşkanı Saparmuraz Niyazov katılmıştır.

1995'ten sonra Türkiye artık Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine yönelik izlediği dış politikasını tamamen değiştirmiş ve karşılıklı çıkar ilişkisini dış politikasının temelini oturtmuştur. Ancak bu dönemlerde Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin iktidara gelmesi sebebiyle Orta Asya biraz arka planda bırakılmıştır. Bölgede büyük güçlerin yeni politikalar hayata geçirmesi ile de Türkiye'nin etkisi iyice azalmaya başlamıştır.

3. 2002 SONRASI TÜRKİYE VE ORTA ASYA

2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti her ne kadar ilk geldiği yıllarda Avrupa Birliği politikalarına ağırlık vermiş olsa da, 1995 sonrasında unutulmuş Orta Asya ülkelerine de bir yönelim göstermiştir. En somut sonucu ise Orta Asya ülkeleri ile olan ticaret hacmimizin %25-30 civarında artmış olmasıdır. Türkiye için Orta Asya, enerji çıkarlarını sağlayan ve Türkiye'nin önemini arttıran bir bölge olarak görülmektedir.

Türkiye doğalgaz ihtiyacını karşılayabilme konusunda büyük oranda Rusya'ya bağımlıdır. Türkiye'nin, Rusya'nın en önemli enerji pazarı olması sebebiyle Rusya açısından da bir bağımlılık söz konusudur. Türkiye Rusya'ya olan bu bağımlılığın kurtulabilme amacıyla kendine yeni alternatifler aramaktadır. Rusya ise yapılacak boru hattı projelerini engelleyerek Türkiye'nin kendisine olan bağımlılığını devam ettirme istegindedir. ABD ise Hazar Havzası'ndaki kaynakların Rusya ve İran denetimine girmesini engellemek ve bu enerji kaynaklarından mümkün olduğunca faydalanma amacı gütmektedir. Bu sebeple de ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesini desteklemiş ve Rus tekelinin sona ermesini sağlamıştır. Azerbaycan petrolünün büyük bir kısmını Akdeniz üzerinden Batı'ya taşıyacak olan bu boru hattı projesine Rusya kendisine olan bağımlılığın azalacağı endişesi duyarak karşı çıkmıştır. 2006 yılında hizmete giren Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Türkiye'nin ve Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılığının azalacağı hedeflenmiştir.

Batılı ülkeler açısından Orta Asya enerji açısından bir alternatif oluşturmaktadır. Türkiye ise her iki bölge arasında bir enerji koridoru oluşturma görevini görmektedir. Orta Asya kaynaklarının dünyaya açılmasında en önemli kapı Türkiye olarak görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye; Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı'nın inşasında büyük destekçi olmuştur.

4. KAZAKİSTAN İLE İLİŞKİLER

Kazakistan, Orta Asya'nın en güvenilir yatırım kaynağı olarak görülmektedir. Kazakistan'da Türk girişimcilerin özellikle gıda sektörü, ilaç-kimya sanayisi, inşaat, otelcilik ve imalat alanlarında öne çıktıkları görülmektedir. Kazakistan'da müteahhitlik sektöründe Türk şirketlerinin faaliyetleri de gün geçtikçe artmaktadır. Kazakistan'daki Türk müteahhitlik firmalarının 2013 yılında 1,78 milyar Dolar, 2014 yılında ise 1,9 milyar Dolar değerinde 12 proje gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında ise Kazakistan'daki 600 Türk firması toplam 2,05 milyar Dolar değerinde projeler üstlenmiştir.

Türkiye, sermaye miktarı açısından Kazakistan'daki 17. büyük yatırımcı konumunda olmakla birlikte enerji dışı sektörlerdeki yatırımlar açısından 4. sırada yer almaktadır. Türk firmaları 15 binden fazla kişiye istihdam sağlamaktadır.

2015 yılı TCMB Kasım ayı verilerine göre, Kazakistan'dan Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırım tutarı 681 milyon Dolar olmuştur. Ülkemizde Haziran 2015 itibarıyla 482 Kazak sermayeli şirket mevcuttur (http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa).

5. KIRGIZİSTAN İLE İLİŞKİLER

Orta Asya'nın en düşük nüfuslu ülkesi Kırgızistan'da Türk iş adamları 5.sırada yer almaktadır. İki ülke Cumhurbaşkanları tarafından 1997 yılında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", 1999 yılında yayımlanan "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" bildirisi ve 2011 yılında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama, bugünkü stratejik ortaklığımızın temel belgelerdir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

6.ÖZBEKİSTAN İLE İLİŞKİLER

Orta Asya ülkeleri arasında en gergin siyasi ilişkilere sahip olduğumuz Özbekistan'da Türk şirketlerinin yatırım tutarı 2010 sonu itibariyle 1 Milyar Doları aşmıştır. Özbekistan'la ikili ticaret hacmimiz, 2015 yılında 1,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hâlihazırda ülkede, başta tekstil, taahhüt, gıda, otelcilik, inşaat malzemeleri ve plastik, ilaç ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren, 100'ü temsilcilik olmak üzere toplam 700 kadar Türk sermayeli firma bulunmaktadır. Ülkemizde ise Özbek sermayeli 114 firma bulunmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>)

7.TÜRKMENİSTAN İLE İLİŞKİLER

Türkiye ve Türkmenistan arasındaki ekonomik ilişkiler de hızla gelişmektedir. 2015 yılında Türkmenistan'a ihracatımız 1,85 milyar Dolar, ithalatımız ise 557 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türk işadamları, bağımsızlığın kazanıldığı ilk günlerden bu yana, Türkmenistan'ın kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Türkmenistan'da 600 civarında Türk firması kayıtlıdır. Türkmenistan, son yıllarda Türk müteahhitlik firmalarının Orta Asya'da en çok proje üstlendikleri ülke konumuna gelmiştir. Türkmenistan'ın bağımsızlığından itibaren firmalarımızca üstlenilen proje sayısı 1400'ün üzerinde olup, toplam proje bedeli 47 milyar Dolar'dır. Türk firmalarının inşaat sektörü haricinde yoğun faaliyet gösterdikleri bir başka alan da tekstil sektörüdür.

Türkiye ve Türkmenistan arasında insani alanda da yakın ilişkiler mevcuttur. Türkmenistan'da yaşayan 9 bine yakın vatandaşımız iki kardeş halk arasında önemli bir köprü oluşturmaktadır. Her yıl çok sayıda Türkmen vatandaşı ülkemize turizm veya ticaret amacıyla gelmekte, binlerce Türkmen öğrenci ülkemizde eğitim görmektedir. Türkiye'ye gelen Türkmen ziyaretçi sayısı 2013 yılında yaklaşık 150 bin iken, 2015'te %16 artarak yaklaşık 175 bine ulaşmıştır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>) .

8.TACİKİSTAN İLE İLİŞKİLER

Türkiye bölgenin en zayıf ve küçük ekonomisi olan Tacikistan'ın ilk dört ticaret ortağı arasında yer almaktadır. Bununla birlikte ikili ticaret hacmi Türkiye'nin Tacikistan'dan ithal ettiği alüminyum miktarına bağlı olarak değişmektedir. Alüminyumun ardından Tacikistan'dan Türkiye'ye en çok ham pamuk ithal edilmekte, Tacikistan'a ise muhtelif gıda ürünleri, konfeksiyon ve kimyasal ürünler ihraç edilmektedir.(Sönmezoglu,Özgür Baklacioğlu,Terzi: 2012-732)

Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın 18 Aralık 2012 tarihinde ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret sırasında ilişkilerin kurumsal zemine kavuşturulması amacıyla "Türkiye Cumhuriyeti ile Tacikistan Cumhuriyeti arasında İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama" imzalanmıştır. Dışişleri Bakanımız Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun, 21 Ekim 2016 tarihinde Tacikistan'a gerçekleştirdiği ziyaret vesilesiyle "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Tacikistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arasında, 2017-2020 Yıllarını Kapsayan İşbirliği Planı" imzalanmıştır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tacikistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>)

9.ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Şanghay İşbirliği Örgütü, 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından "Şanghay Beşlisi" adıyla kurulmuş, 2001 yılında Özbekistan'ın da katılmasının ardından adını Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir.

Orta Asya ülkelerinin bu oluşumdan asıl beklentisi Rusya'ya alternatif olarak Çin'i kullanabilme, Çin'e alternatif olarak da Rusya'yı kullanarak bir denge politikası izlemektir.

Örgütün daimi üyelerine ek olarak "Gözlemci Ülke" statüsünde 6 ülke, "Diyalog Ortağı" statüsünde 6 ülke bulunmaktadır. İran, Afganistan, Moğolistan, Beyaz Rusya ve Pakistan "Gözlemci Ülke" statüsüne sahip iken, Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Kamboçya, Nepal ve Ermenistan ise "Diyalog Ortağı" statüsüne sahip bulunmaktadır.

10.ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE

23 Mart 2011 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu yazdığı bir mektupla diyalog ortağı statüsü kazanmak için başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin’de düzenlenmiş olan ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi’nde kabul edilmiştir. 26 Nisan 2013’te de Kazakistan Almatı’da Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve ŞİÖ Genel Sekreteri Dmitry Mezentsev arasında imzalanan bir mutabakat zaptı ile Türkiye resmen “Diyalog Ortağı” olmuştur. Ana işbirliği konuları olarak ise terör ve uyuşturucu ile mücadele, ekonomik alanda işbirliğine öncelik verilmiştir.

Türk dış politikasında ŞİÖ yönelimi ile ilgili değerlendirmeler yapılırken bu yönelimin jeopolitik olarak daima Avrupa ve özellikle de AB üyeliği boyutu unutulmamalıdır. Zaten ŞİÖ’nün bir alternatif olarak 1990’ların sonunda Türk dış politikasının gündemine girişi bile aslen Türkiye’nin o dönemde AB genişleme sürecinin dışında bırakılması olarak görülebilir. AB en önemli ticari ortaklarımızdan biri konumundadır. Ancak AB’ye gerçekleştirilemeyen tam üyelik statüsü Türkiye’yi alternatif başka örgüt arayışı içine itmiştir. 2013 yılında dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, AB’nin durumu ve üyeliğe yönelik çalışmaların gecikmesinden bahisle Türkiye’nin yeni oluşumlara açık olduğunu, bu çerçevede ŞİÖ’ne olumlu yaklaştığını belirtmiştir. 24 TV’de canlı yayınlanan “Sansürlü Özel” programında “Türkiye AB sürecini unuttu mu?” şeklinde sorulan bir soruya dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye’nin AB sürecini unutmaması, kaybetmesi diye bir şeyin söz konusu olmadığını belirterek, “AB bizi unutmak istiyor ama çekiniyor unutamıyor. Halbuki bir açıklasa biz rahatlayacağız. Oyalayacağına bizi, açıklasın biz de işimize bakalım. Geçenlerde Sayın Putin’e ‘Bizi Şangay Beşlisi içine alın’ dedim. Biz de AB’ye ‘allahaismarladık’ diyelim, ayrılalım oradan. Bu kadar oyalamanın ne anlamı var?” yanıtını vermiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>).

AB ve Şanghay İşbirliği Örgütü kastedilerek sorulan “İkisi birbirine alternatif mi?” sorusuna ise Erdoğan, “Şangay Beşlisi daha iyi, çok daha güçlü” yanıtını vermiştir.

Ayrıca 2006 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde kurulan Şanghay Enerji Klubü’nün 2017 dönem başkanlığı Türkiye’ye verilmiştir. Bu gelişme ile de muhtemel Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğine olumlu bir bakış getirmektedir.

KAYNAKÇA

1. DENİZHAN, Emir (2010). “Türkiye’nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA”. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:1. 17-23.
2. DURMUŞOĞLU, Sercan (2015). “Türkiye’nin Enerji Politikaları ve Komşu Ülkeler ile Uluslararası İlişkilerine Etkileri”. İstanbul Ticaret Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı.Yüksek Lisans Tezi. (Aralık, 2015)
3. EFEGİL, Ertan (2006). “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Rasyonalitesi”. Avrasya Dosyası. Cilt:12. Sayı:1. 271-296
4. ERŞEN, Emre (2013). “Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü”. Ortadoğu Analiz. Cilt:5. Sayı:52. (Nisan, 2013). 14-23
5. GÜNEŞ, Hakan (2012). “XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi”. İstanbul: Der Yayınları
6. Özbay, Fatih (2011). “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri:1992-2010”. Bilge Strateji. Cilt:2. Sayı:4. (Bahar,2011). 35-77
7. TURAN, İlter (2009). “Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar”. Bilgesam. Rapo No:5
- YESEVİ, Çağla Gül (2013). “Avrasya’da Güvenliğin İnşası:Şanghay İşbirliği Örgütü”. Global Political Trends Center, PU No:5, (Nisan,2013)
8. YENER, M.Cüneyt (2013). “Küresel Düzende Yeni Arayışlar: Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye”. Uluslararası Ekonomik Sorunlar. Sayı:46. (Mayıs,2013). 71-91
9. YILMAZ, Muzaffer Ercan. (2010) “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi, 13, 27-41.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>
2. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tacikistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
3. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
4. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
5. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
6. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
7. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa
8. <http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>

RUSYA-ÇİN VE RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

MUSTAFA BURAK YILDIRIM

Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Sovyet Rusya'sı Çin dış politikasında yer edinmeye başlamıştır. Özellikle 1949 yılında Sovyet desteğini alan Çin Komünist partisi, Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurunca iki ülke arasında diplomatik ilişkiler sıcak bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. İki ülke ABD'ye karşı Doğu Bloğunda yer almıştır.

"1950'lerin sonlarından itibaren ideolojilerinin anlayış farklılıklarından dolayı iki ülke ilişkileri gerilmiş, iki ülke yetkilileri tarafından birbirlerini suçlayan mektuplar gönderilmiştir. Oluşan bu gerilim, sınırlarında askerlerin silahlı çatışmasına kadar gitmiştir. 1969 yılında Çin sınırına 1 milyonun üzerinde Sovyet askeri yığılması da, bu çatışmanın habercisiydi."(Kissinger, 2012, s. 216) Sovyetler Birliği ile ilişkileri gerginleşen Çin, 1970'lerde SSCB'ye karşı ABD ile yakınlaşmıştır. Çin bu stratejik hamle ile, hem ABD'ye hem de SSCB'ye karşı dış güvenliği sağlayıp, iç refah ve ekonomik büyümesi için uygun ortam oluşturmuştur. 1970-1980 arası dönemde ilişkiler gergin stabil olarak devam etmiştir. 1989 yılında ise Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve açılım politikasıyla birlikte Çin'i ziyaret etmesi ise ilk yumuşama sinyalini vermiştir. Bu dönemde Çin'de yaşanan Tiananmen olayları bu yakınlaşmada etkindir. Çünkü Tiananmen olayları nedeniyle Çin dünya kamuoyundan baskı görmüş ve ambargolara maruz kalmıştır.

Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilişinden sonra, varisi olarak yeni oluşan ve düzeni sağlamaya çalışan Rusya ile 1989 Tiananmen sonrası uluslararası ambargolara maruz kalan Çin birbirine yakınlaşmıştır. Bu dönemde iki ülkenin ortak özelliği, Marksizm ve Leninizm sonrası düzenli bir siyasi ve ekonomik düzene kavuşamamalarıydı" (AKMAN HALİL,Şanghay İşbirliği örgütünün oluşumunda Rusya ve Çin ilişkileri,syf.316) Bu dönemde iki ülke liderlerinin birbirlerini karşılıklı ziyaretleri söz konusu olmuştur. 1992'de görüşmeler neticesinde ortak bildiri yayınlanarak iş birliği mesajları verilmiştir. 1995'te Rus Lider Boris Yeltsin Rusya için en önemli ülkenin Çin olduğunu belirtmiştir. Buda ilişkilere verilen değer açık kanıtı niteliğindedir. 1996 yılında iki ülke stratejik partnerlik arzuladıklarını açıklamışlardır.İlişkilerin daha da ileriye götürülmesinin önünde ki en büyük engel ise Sınır sorunları olmuştur. Özellikle 1950'lerin sonu ve 1989'a kadar yaşanan gerilimde sınır anlaşmazlıkları bu dönemde çözülmesi gereken en önemli neden olarak karşımıza çıkar.

Bu bağlamda Şanghay Beşlisi ülkeleri 1996 yılında Şanghay'da ki toplantıda en önemli gündem maddesi sınır çatışmaları olmuştur. Bu toplantının tarafları, toplantıda sınır sorunları hakkında bir takım anlaşmalara varmışlardır.Örneğin; Sınır bölgelerinde askeri faaliyetlerde bulunmama, Sınırın 100 km derinliğinde yapacakları hareketlerde birbirlerini bilgilendirmek üzere anlaşmışlardır.

SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte ABD'nin tek büyük güç olarak dünya sahnesinde ortaya çıkması ve Orta Asya bölgesine yönelmesi bu iki devleti bir araya getiren en önemli sebep olmuştur.1997'de yapılan ikinci toplantıda, sınır sorunları tekrar irdelenmiş ve bir sonraki aşama olan ekonomik işbirliği üzerinde durulmuştur. Açık bir şekilde Asya'da ABD hegemonyasına izin verilmeyeceği yönünde beyanlar söz konusu olmuştur."Şangay Beşlisi olarak tanınan ülkelerin 15 Haziran 2001 tarihinde Şangay'da yapılan toplantıya Özbekistan'ı da davet etmeleriyle, bu toplantıda bir farklılık belirtmiştir. Katılımcı ülkeler olan Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın ortak deklarasyonu Özbekistan'ın üyeliğe alınması ile de yeni bir açılım yapılmış ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kurulduğu açıklanmıştır" (China Daily, 2001)

Şanghay işbirliği örgütünün kurulmasında Rusya ve Çin politikaları etkili olmuştur.Ancak Şanghay sürecine zemin hazırlayan bir takım nedenler vardır. Bunlar ; Ekonomik Çıkarlar, Bölge güvenliği ve ABD karşıtlığı olarak karşımıza çıkar. Bölge güvenliği açısından, Rusya, Çin ve Bölge ülkeleri için bölgenin güvenliği toplu halde sağlanacak bir olgudur, Çünkü Bölgede herhangi bir yerde meydana gelecek ayrılıkçı hareketler, terör faaliyetleri bütün bölgeye yansımaları bağlamında tehdit oluşturmaktadır. Çin'in bölge istikrarına önem vermesi ve Asya Merkezli kalkınma stratejisi benimsemeside ilişkiler için önemlidir. Rusya için ise 1993'te ilan ettiği yakın çevre doktrini bağlamında çevresinde ki bölgede diğer devletlerin güçlenmesinin önüne geçmek için ŞİÖ önemlidir.

Sınır Güvenliği bağlamında ise, özellikle Çin için Doğu Türkistan bölgesi önemlidir, bu bölgenin Kazakistan,- Tacikistan , Kırgızistan, Rusya gibi devletlerle sınıra sahip olması, Çin'in bu bölgeye bu devletlerden gelecek bir yardımdan çekinmesine neden olmaktadır ve ŞİÖ aracılığıyla bu yardımın önüne geçmek istemektedir. Sınır devletlerinde yine Rusya ile olan iyilişkileri göz önüne alındığında Rus-Çin yakınlaşması dahada anlaşılabilir nitelikte olmaktadır. Üretime dayalı Çin ekonomisi için enerji temel girdiler arasındadır bölgeninde enerji kaynakları açısından zengin olması Çin'in bölgeden ŞİÖ aracılığı ile Enerji ihtiyacını sağlaması stratejik bir hedeftir. Yine Rusya için enerji süper gücü olmak bağlamında bölgenin enerji kaynaklarını kendi kontrolünde dünya piyasasına açmak isteği önemlidir.

Bütün bu nedenlerin yanında en önemli neden ise özellikle ABD karşıtlığıdır, ABD'nin SSCB sonrası dünya politikasında tek süper güç olarak kalması ve tek başına istediği hamleleri yapması neticesinde bu iki ülke tedirgin olmuştur ve bir birliktelik zorunluluk haline gelmiştir.

Sonuç olarak bu iki devletin tek kutuplu dünya düzenini Çok kutuplu dünya düzenine evirecek en uygun taraf olduklarını anlamaları üzerine, ŞİÖ aracılığı ile ekonomik,askeri ve siyasi olarak ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİ

Rusya-İran ilişkilerini iki evrede ele almak gerekir. İran İslam Devrimi öncesi ve İran İslam Devrimi sonrası olarak. İran İslam Devrimi öncesine baktığımızda İran'ın ABD'nin sıkı bir müttefiki ve özellikle Orta Doğu'da ABD'nin ileri karakolu vasfında bulunduğunu görüyoruz.Bu bağlamda Rusya-İran ilişkileri gergin bir düzeyde.

İran İslam Devrimi sonrası ise ABD ile ilişkiler kopmuş ve İran Batı Bloğundan dışlanmış durumda. ABD'nin İran'ı uluslararası politikadan izole etmeye yönelik politikaları söz konusu. Bu durum İran'ı Sovyetlere yakınlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkıyor.İran'ın Sovyetlerle ilişkilerini iyileştirme çabaları söz konusu bu dönemde.

Sovyetlerin yıkılması ile birlikte özellikle Orta Asya'da oluşan yeni cumhuriyetler üzerinde İran'ın bir Nüfuz alanı yaratma politikaları karşımıza çıkıyor. Orta Asya'da Tarihsel bağlar ve İslam kimliği üzerinden bir nüfus alanı oluşturma çabası söz konusu olmuş ancak orta asya ülkeleri Sovyetler Birliği'ne dahil iken seküler sisteme alışmışlardı ve islami hareketleri de bir tehdit olarak algılıyordu. Bu politikanın işlemediğini görüyoruz. 1990'ların ortalarından itibaren özellikle Rusya'nın iç sorunlarını çözerek tekrardan bölgede etkinliğini sağlaması ile İran'ın Orta Asya'ya karşı daha ayakları yere basan politika izlemesi söz konusu. Yine bu dönemde İran'ın, Rusya'dan Çin ve Hindistan'dan sonra en fazla silah alan ülke olması dikkatleri çekiyor. Rusya için İran bir pazar konumunda.

Ayrı bir parantez açmamız gereken nokta da İran'ın Rusya'an uranyum ithalatı. İran'ın nükleer geliştirme faaliyetlerine başlaması sonucu uluslar arası kamuoyundan İran' bir baskı ve ambargo söz konusu olmuştur. Burada dikkat çeken en önemli unsur Rusya'nın sessizce bu ambargoları desteklemesidir. Rusya'nın burada yapmak istediği şey İran'ın batı ile bağıni kopararak tamamen kendi nüfuz alanına sokma isteğidir. (İRAM, Aslan Halid Kürşad, İran'ın Orta Asya politikası, Syf.3)

2000'li yıllarda dünyada ABD'nin mutlak egemenliği söz konusudur özellikle 2003 Irak müdahalesiyle İran bir güvenlik bunalımı yaşıyor ve daha fazla Rusya'ya yöneliyor bu dönemde ŞİÖ'ye dahil olma isteği sık sık dile getiriliyor ancak ilişkilerin önünde bir takım engeller söz konusu : Özellikle Rusya'nın güvenlik politikaları bu noktada önemli, İran'ın uluslar arası politikada islami kimlik üzerinden hareket etmesine şüpheli yaklaşıyor İran için de Hazar'ın statüsü konusunda farklı düşünülmesi bir engel olarak ortaya çıkmakta 2005 yılında İran Pakistan ve Hindistan'la beraber ŞİÖ davet ediliyor ve gözlemci statüsünde yer alıyor. Bu noktada İran'ın Şangay üyeliğinde en büyük engel ise Şangay İşbirliği örgütünün güvenlik politikalarında radikalizm terörizm ve ayrımcılıkla mücadele ön plana çıkarılmıştır.Bu bağlamda 79 sonrası dönemde rejim ihracatçısı olmayı isteyen İran bir tehdit olarak görmektedir. Rusyanın, İran'ı Şangay üyeliğini ancak şartlar oluştuğunda alacağını söylemesi en net olaydır.

Rusya İran ilişkilerini "Stratejik Partnerlik" olduğu yönünde söylemler söz konusudur. Ancak bunun doğru olmadığı açıktır.Çünkü ne askeri temelli bir birliktelik söz konusu ne de İran'ın Şangay sürecine dahil edil-

Rusya-İran ilişkilerini iki evrede ele almak gerekir. İran İslam Devrimi öncesi ve İran İslam Devrimi sonrası olarak. İran İslam Devrimi öncesine baktığımızda İran'ın ABD'nin sıkı bir müttefiki ve özellikle Orta Doğu'da ABD'nin ileri karakolu vasfında bulunduğunu görüyoruz. Bu bağlamda Rusya-İran ilişkileri gergin bir düzeyde.

İran İslam Devrimi sonrası ise ABD ile ilişkiler kopmuş ve İran Batı Bloğundan dışlanmış durumda. ABD'nin İran'ı uluslararası politikadan izole etmeye yönelik politikaları söz konusu. Bu durum İran'ı Sovyetlere yakınlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. İran'ın Sovyetlerle ilişkilerini iyileştirme çabaları söz konusu bu dönemde.

Sovyetlerin yıkılması ile birlikte özellikle Orta Asya'da oluşan yeni cumhuriyetler üzerinde İran'ın bir nüfuz alanı yaratma politikaları karşımıza çıkıyor. Orta Asya'da Tarihsel bağlar ve İslam kimliği üzerinden bir nüfuz alanı oluşturma çabası söz konusu olmuş ancak orta asya ülkeleri Sovyetler Birliği'ne dahil iken seküler sisteme alışmışlardı ve islami hareketleri de bir tehdit olarak algılıyordu. Bu politikanın işlemediğini görüyoruz. 1990'ların ortalarından itibaren özellikle Rusya'nın iç sorunlarını çözerek tekrardan bölgede etkinliğini sağlaması ile İran'ın Orta Asya'ya karşı daha ayakları yere basan politika izlemesi söz konusu. Yine bu dönemde İran'ın, Rusya'dan Çin ve Hindistan'dan sonra en fazla silah alan ülke olması dikkatleri çekiyor. Rusya için İran bir pazar konumunda.

Ayrı bir parantez açmamız gereken nokta da İran'ın Rusya'an uranyum ithalatı. İran'ın nükleer geliştirme faaliyetlerine başlaması sonucu uluslar arası kamuoyundan İran' bir baskı ve ambargo söz konusu olmuştur. Burada dikkat çeken en önemli unsur Rusya'nın sessizce bu ambargoları desteklemesidir. Rusya'nın burada yapmak istediği şey İran'ın batı ile bağıni kopararak tamamen kendi nüfuz alanına sokma isteğidir. (İRAM, Aslan Halid Kürşad, İran'ın Orta Asya politikası, Syf.3)

2000'li yıllarda dünyada ABD'nin mutlak egemenliği söz konusudur özellikle 2003 Irak müdahalesiyle İran bir güvenlik bunalımı yaşıyor ve daha fazla Rusya'ya yöneliyor bu dönemde ŞİÖ'ye dahil olma isteği sık sık dile getiriliyor ancak ilişkilerin önünde bir takım engeller söz konusu : Özellikle Rusya'nın güvenlik politikaları bu noktada önemli, İran'ın uluslar arası politikada islami kimlik üzerinden hareket etmesine şüpheli yaklaşılıyor İran için de Hazar'ın statüsü konusunda farklı düşünülmesi bir engel olarak ortaya çıkmakta 2005 yılında İran Pakistan ve Hindistan'la beraber ŞİÖ davet ediliyor ve gözlemci statüsünde yer alıyor. Bu noktada İran'ın Şangay üyeliğinde en büyük engel ise Şangay İşbirliği örgütünün güvenlik politikalarında radikalizm terörizm ve ayrımcılıkla mücadele ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda 79 sonrası dönemde rejim ihracatçısı olmayı isteyen İran bir tehdit olarak görmektedir. Rusyanın, İran'ı Şangay üyeliğini ancak şartlar oluştuğunda alacağını söylemesi en net olaydır.

Rusya İran ilişkilerini "Stratejik Partnerlik" olduğu yönünde söylemler söz konusudur. Ancak bunun doğru olmadığı açıktır. Çünkü ne askeri temelli bir birliktelik söz konusu ne de İran'ın Şangay sürecine dahil edilmesi söz konusudur. Bu yakınlaşmaya daha çok çıkarların ortaklaşması diyebiliriz. Çünkü Rusya için İran'ın enerji ülkesi olması ve günümüzdeki ortadoğudaki gelişmeler bağlamında İran ilişkilerinin önemi artmıştır. (İRAM, Aslan Halid Kürşad, İran'ın Orta Asya politikası, Syf.5)

Arap Baharı süreciyle birlikte tekrardan mezhepsel politikalara yönelen İran ile Rusya ilişkilerinin daha ileri mi gideceği yoksa ilişkilerin kötüleşeceği mi sorusunun cevabını ileride hep birlikte göreceğiz.

KAYNAKÇA

- 1) AKMAN HALİL (2005). "ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN OLUŞUMUNDA RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ VE ÜLKELERİN PROBLEMLERİ". "RUSSIA-CHINA RELATIONS IN THE ESTABLISHMENT PROCESS OF SHANGHAI CO-OPERATION ORGANIZATION AND PROBLEMATIC AREAS"
- 2) ÖZDAŞLI ESMA(2002). " Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü"
- 3) ASLAN KÜRŞAD HALİL (2016). (İRAM) " İran'ın Orta Asya Politikası (1991-2016)"
- 4). FREEDMAN O. Robert (2006). 1990'LARDA RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİ